

סוג הבחינה: בגרות
מועד הבחינה: קיץ תשפ"ה, 2025
מספר השאלון: 29215
נספחים: קריקטורה (לשאלה 6)
טבלאות (לשאלה 7)

היסטוריה דתי

לבתי ספר דתיים

מסורת ומודרנה, נאציזם ושואה

הוראות

א. משך הבחינה: שעה וחצי.

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה פרקים.

פרק ראשון – (25×2) – 50 נקודות

פרק שני – (25×1) – 25 נקודות

פרק שלישי – (25×1) – 25 נקודות

סך הכול – 100 נקודות

ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.

ד. הוראות מיוחדות: יש להביא בתשובות עובדות, ולא להסתפק בהערכות כלליות.

יש לכתוב במחברת הבחינה בלבד. יש לרשום "טיוטה" בראש כל עמוד המשמש טיוטה.
כתיבת טיוטה בדפים שאינם במחברת הבחינה עלולה לגרום לפסילת הבחינה.

השאלות בשאלון זה מנוסחות בלשון רבים, אף על פי כן על כל תלמידה וכל תלמיד להשיב עליהן באופן אישי.

בהצלחה!

שימו לב: המשך השאלון בעמוד הבא.

השאלות

פרק ראשון (50 נקודות)

ענו על שתיים מן השאלות 1-3 (לכל שאלה – 25 נקודות).

1. נאורות וסוציאליזם

הציגו חידוש רעיוני אחד מתקופת הנאורות, מלבד השוויון, לעומת התפיסה שהייתה מקובלת בימי הביניים.

הסבירו כיצד רעיון השוויון בא לידי ביטוי בסוציאליזם המהפכני או בסוציאליזם הדמוקרטי.

בתשובתכם **צינו** את סוג הסוציאליזם שעליו כתבתם.

הביעו את דעתכם: האם סוג הסוציאליזם שכתבתם עליו יוצר חברה צודקת? **נמקו** את תשובתכם על פי עולם הערכים שלכם.

בתשובתכם התייחסו גם ל**יתרון** וגם ל**חסרון** בסוג הסוציאליזם שכתבתם עליו.

2. ההשכלה היהודית

בחרו באחד מן הנושאים שלמדתם: ההשכלה היהודית במזרח אירופה במאה ה־19 או ההשכלה היהודית במזרח התיכון ובארצות האסלאם במאה ה־19 ובמאה ה־20 או ההשכלה היהודית בתימן במאה ה־20, ו**צינו** את הנושא שבחרתם.

אם בחרתם בהשכלה היהודית במזרח אירופה, ענו על השאלות האלה:

הציגו מהו השיפור שרצו המשכילים היהודים לחולל בחייהם של יהודי רוסיה.

הסבירו מדוע עוררה תנועת ההשכלה התנגדות בקרב רוב היהודים ברוסיה.

הסבירו מדוע התאפיינה ההשכלה היהודית ברוסיה בהדגשת התרבות והשפה העברית.

אם בחרתם בהשכלה היהודית במזרח התיכון ובארצות האסלאם, ענו על השאלות האלה:

צינו מי הקימו את בתי הספר של כ"ח.

הציגו שני מאפיינים של בתי הספר האלה.

צינו והסבירו את שתי התגובות המנוגדות בקרב הקהילות היהודיות בנוגע לבתי הספר של כ"ח.

אם בחרתם בהשכלה היהודית בתימן, ענו על השאלות האלה:

הסבירו כיצד ייצגה תפיסתו הלמדנית של הרב קפאח – מנהיג הדרדעים – גם מסורת וגם חידוש.

צינו את שמה של הסיעה שהתנגדה לתפיסתו של הרב קפאח.

צינו והסבירו פולמוס אחד שהתפתח בין הדרדעים ובין הסיעה שהתנגדה להם.

3. הכחשת השואה

הציגו שני גורמים לתופעת הכחשת השואה בעולם.

הציגו שתי דוגמאות לטענות של מכחישי שואה.

הביעו את דעתכם: באיזו תופעה טמונה סכנה גדולה יותר – בהכחשת ממדי השואה או בהכחשת השואה בכלל?

נמקו את תשובתכם.

פרק שני – קטע שלא נלמד (25 נקודות)

לפניכם קטע העוסק בדיונים ההלכתיים של רבני גרמניה על רקע "גזרת השחיטה" (1933) שגזרו הנאצים, ולפיה נאסרה השחיטה בדרכים ההלכתיות המקובלות.

קראו את הקטע, וענו על אחת מן השאלות 4–5.

מייד עם עליית הנאצים לשלטון ב-1933, נאסרה השחיטה בדרכים ההלכתיות המקובלות. מציאות כזאת, שבה לא היה אפשר להשיג בשר כשר כלל, הייתה עלולה לגרום למרבית יהודי גרמניה לאכול בשר טרף. יש לזכור שבאותה עת הבשר נחשב למרכיב תזונתי חשוב ביותר, ולא ידעו כי אפשר להתקיים בלעדיו. לכן הקפידו שילדים, חולים וזקנים יאכלו בשר. אי לכך, נערכו דיונים הלכתיים בנוגע לאפשרות להתיר שינויים והקלות בדרכי השחיטה. הדיונים התנהלו בין הרבנים הנאו-אורתודוקסים בגרמניה כדי שהחלטה שתתקבל תהיה אחידה. היו רבנים שחיפשו דרך להתיר שינויים בדרכי השחיטה, והיו שהתנגדו לכל שינוי הלכתי. אחת השאלות שבהן התלבטו רבני גרמניה הייתה אם התקופה נחשבת ל"שעת שמד", כלומר תקופה שבה המטרה העיקרית של השלטון היא להעביר את היהודים על דתם [לגרום להמרת דת]. בהלכה נפסק כי ב"שעת שמד" מצווה למות על קידוש השם אפילו על מצווה קלה ["ייהרג ואל יעבור"]. היו רבנים שראו בתקופה זו "שעת שמד", ולכן גזרת השחיטה נחשבה בעיניהם ל"גזרה דתית". כך לדוגמה פירש זאת הרב זאב צבי הכהן קליין: "שונאינו יחשבו שעלה בידם להעבירנו על הדת... ויאמרו שהיהודים מבטלים דתם לגמרי מפני גזרתם". ולכן אסרו שינויים בהלכות השחיטה.

לעומת זאת, היו רבנים שטענו שגזרה זו לא דומה לגזרות דת בימים עברו. כך לדוגמה, סבר הרב יצחק אונא כי גזרת השחיטה לא נועדה להעביר את היהודים על דתם אלא היא ביטוי למדיניות כוללת של התנכלות והצרת צעדים של היהודים בכל תחומי החיים: "וכשם שמסירים המלמדים [המורים] ממקומם, וגוזרים חרם שלא לקנות אצל הסוחרים היהודים, והכול כדי לצער אותם ולהסיר מהם מחייתם, כך מה שאוסרים השחיטה אינו רק [אלא] לצער אותנו".

גם הרב ויינברג סבר כי מטרת הגזרה אינה העברה על הדת: "אינם כופים אותנו לאכול בשר". הרב אפרים מאיר לאסמאנן אף הוסיף ראיות מחוקי גירנברג, כדי להוכיח שאין השעה "שעת שמד". במכתב משנת 1937 ציין הרב כי אין כוונת הגרמנים להעביר על הדת, שכן, לדבריו, היחס של הנאצים כלפי יהודים מומרים [יהודים שהתנצרו] אינו שונה מן היחס שלהם כלפי יהודים שומרי מצוות. בסופו של דבר – לאחר התייעצות של רבני גרמניה עם רבני פולין וליטא – התקבלה החלטה סופית ולפיה אין לשנות כלל את הלכות השחיטה, והסוגיה ההלכתית ירדה מהפרק. למרות זאת, בחר הרב ויינברג – לאחר השוואה – להתייחס למכלול השיקולים ההלכתיים בספרו "שרידי אש". לדבריו: "ברוך השם שהתשובות הן חדל להיות להן ערך מעשי כלשהו... ולא נמנעתי מלפרסמן משום חשיבותן ההיסטורית".

(מעובד על פי שרה קפלן, 'דיונים הלכתיים סביב גזירת השחיטה בגרמניה הנאצית', **מכלול**, י"ט [2000])

ענו על אחת מן השאלות 4-5.

4. בשנות השלושים בגרמניה היו רבנים שסברו כי תקופה זו נחשבת "שעת שמד", כלומר תקופה שבה יהודים נדרשים לשמור את מצוות ה' אפילו אם הדבר יעלה להם בחייהם.

על פי הקטע, הסבירו כיצד השפיעה דעה זו על עמדתם ההלכתית של רבנים אלה בנוגע ל"גזרת השחיטה".

על פי מה שלמדתם, הסבירו מדוע סבר הרב ניסנבוים בתקופת הגטאות כי אין מדובר ב"שעת שמד".

הציגו את שתי המשמעויות של רעיון "קידוש החיים", על רקע המציאות הקשה בגטאות.

5. על פי מה שלמדתם, הציגו שני סעיפים מתוך חוקי נירנברג.

על פי מה שלמדתם, הסבירו את דבריו של הרב מאיר לאסמאנן בקטע, שלפיהם היחס של הנאצים כלפי יהודים מומרים (יהודים שהתנצרו) אינו שונה מן היחס שלהם כלפי יהודים שומרי מצוות.

על פי מה שלמדתם, ציינו שני צעדים, מלבד חוקי נירנברג, אשר מצביעים על מדיניות כוללת של התנכלות ליהודים – אחד שמוזכר בקטע ואחד שאינו מוזכר בקטע.

פרק שלישי – מקור חזותי (25 נקודות)

ענו על אחת מן השאלות 6–7.

6. מהלכי מלחמת העולם השנייה

עיינו בנספח לשאלה 6.

לפניכם קריקטורה שצייר אריה נבון בשנת 1943, המתארת את צבא גרמניה בשתי תקופות במלחמת העולם השנייה.

א. על פי רכיב אחד מן הקריקטורה, הציגו את מצבו של צבא גרמניה בשנת 1939. בתשובתכם ציינו את הרכיב שעליו התבססתם.

על פי מה שלמדתם, הציגו אירוע שהתרחש בשנת 1939 שעשוי להסביר את מצבו של צבא גרמניה בשנת 1939 כפי שהוא בא לידי ביטוי בקריקטורה.

ב. על פי רכיב אחד מן הקריקטורה, הציגו את מצבו של צבא גרמניה בשנת 1943. בתשובתכם ציינו את הרכיב שעליו התבססתם.

על פי מה שלמדתם, הציגו אירוע אחד שבעקבותיו נכנעה ההנהגה הגרמנית לבעלות הברית בשנת 1945.

7. זרמים בציונות

א. עיינו בנספח לשאלה 7.

בנספח שלפניכם מוצגות שתי טבלאות נתונים. עיינו בהן, וענו על השאלות שלפניכם.

על פי טבלה א, ציינו כמה יהודים סך הכול היגרו מרוסיה בשנים 1881–1900.

על פי טבלה ב, ציינו כמה יהודים סך הכול התגוררו במושבות העלייה הראשונה בשנת 1900.

על פי השוואה בין שני הנתונים שציינתם, הסבירו מדוע היו חוקרים שטענו כי "חיבת ציון" הייתה "תנועה שכשלה".

על פי מה שלמדתם, הסבירו מדוע אפשר לטעון כי "חיבת ציון" הייתה "רעיון שהצליח".

ב. לפניכם קטע מן הספר "מדינת היהודים" שכתב הרצל:

"בפלשתינה... החלו בני עמנו להתיישב ולהשתקע, אף כי לא הבינו... כי העתקת היהודים זעיר [קצת] פה, זעיר [קצת] שם לא תובילנו אל המטרה... כי יבוא היום אשר יהיו היהודים למשא כבד על אזרחי הארץ, והממשלה [העות'מאנית] תיאלץ לסגור את שערי הארץ בעד [בעבור] היהודים הנוודים. היציאה [מן הגלות] תביא לנו תועלת רק בהיוסדה על בסיס נכון ובטוח בתור ממשלה בפני עצמה..."

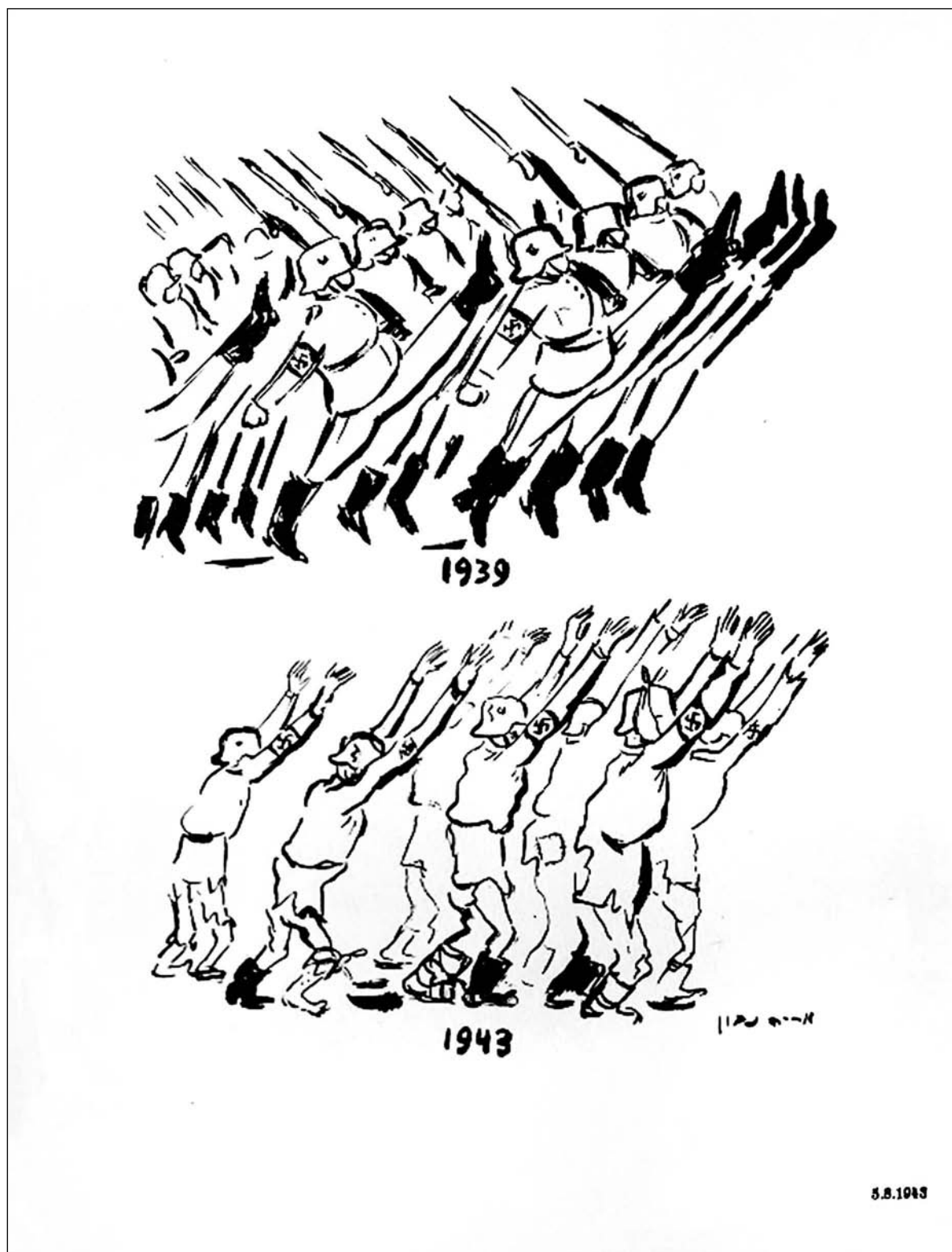
(מעובד על פי בנימין זאב הרצל, מדינת היהודים, ורשה, תרנ"ח, עמ' 28)

על פי הקטע, הציגו את הביקורת של הרצל על גישתם של אנשי הציונות המעשית בנוגע לדרך שבה יש לפעול כדי להקים מדינה לעם היהודי.

על פי מה שלמדתם, הציגו מהי הדרך שבה יש לפעול כדי להקים מדינה לעם היהודי לפי דעתו של הרצל.

בהצלחה!

נספח לשאלה 6 – קריקטורה

(מתוך: אריה נבון [1943], 'בחזית ובעורף', הוצאת עם עובד, תל-אביב, תש"ה, עמ' 20)

נספח לשאלה 7 – טבלאות

טבלה ב

האוכלוסייה במושבות העלייה הראשונה בשנת 1900

(אשר מנתה בעיקר יוצאי רוסיה)

שנת ייסוד	גודל האוכלוסייה	המושבה
1882	871	זכרון יעקב
1882 (יישוב מחדש)	818	פתח תקווה
1882	626	ראשון לציון
1882 (יישוב מחדש)	512	ראש פינה
1896	284	מטולה
1883	231	מזכרת בתיה
1883	230	יסוד המעלה
1890	222	רחובות
1891	152	חדרה
1890	137	נס ציונה
1890	128	שפיה
1897	123	באר טוביה
1889	116	בת שלמה
1884	114	גדרה
1890	110	משמר הירדן
1895	75	הרטוב
1898	67	מחניים
1885	49	בני יהודה
1891 (מושבה שנהפכה לחווה)	37	עין זיתים
1894	28	מוצא
	4,930	סך הכול

מותר: מרדכי נאור ודן גלעדי, **ארץ ישראל במאה העשרים, מיישוב למדינה, 1950–1950**, משרד הבטחון, תש"ן, עמ' 28.

טבלה א

ההגירה היהודית מרוסיה מ־1881 עד סוף המאה ה־19

שנה	מספר היהודים שהיגרו מרוסיה
1881	1,712
1882	8,338
1883	4,325
1884	5,404
1885	6,718
1886	9,388
1887	16,148
1888	14,151
1889	13,258
1890	15,379
1891	36,764
1892	54,036
1893	17,914
1894	14,751
1895	10,688
1896	12,383
1897	8,373
1898	9,447
1899	15,754
1900	22,539
סך הכול	297,470

מערבד על פי שמואל אטינגר, **עינים בתולדות היהודים בעת החדשה – בין פולין לרוסיה** (כרך שני), מרכז זלמן שזר, 1994, עמ' 283.